

Előszó

A süket ember háza

Ez nem igaz történet, de lehetne akár az is.

A kezdete azonban két igaz történet.

A családi krónika különös dolog. Ahogy az ember megismeri az elődeit, saját magáról is sok mindent megtud. Magára ismer a fényképbeli arcokban; felfedezi (boldogan vagy szégyenkezve) a saját gondolkodás- és viselkedésmódját.

Az egyik történet még 1984-ben suhant végig észrevétlenül az életemben. Anyai nagyapám, Vladimír Kriško elit katonai pilóta volt. Vadászrepülő ász. Túlélt a második világháború számtalan légi csatáját, csatlakozott a szlovák nemzeti felkeléshez, és ő lett a parancsnoka a felkelők Zvolen közeli repülőterének, a Három Tölgyfának. A háború után tovább szolgált a hadseregben, a Védelmi Minisztériumban dolgozott alezredesi rangban, mígnem 1952-ben váratlanul elbocsátották – állítólag azért, mert a nagyanyám ragaszkodott hozzá, hogy újszülött fiát – az én nagybátyámat – megkereszteljék. Márpedig az ilyesmi nagyon nem jól vette ki magát akkoriban. Így hát nagyapám élete hátralevő részében raktáros volt (szebben mondva ellátási referens), később pedig könyvelő az Állami Erdészeti Vállalatnál. 1988-ban halt meg. Az 1990-es évek elején posztumusz

rehabilitálták és ezredesi rangra emelték. Klasszikus történet, amit az ember minden oldaláról ismer, nem is firtatja jobban.

1984-ben a felkelés negyvenedik évfordulója alkalmából azt a feladatot kaptuk, hogy kérdezzük ki a rokonainkat, akik részt vettek az eseményekben, és írjunk belőle fogalmazást. Nagyanyám, aki valaha tanítónő volt, azonnal berendelte nagyapámat a nappaliba, én papírtollat vettem elő, hogy jegyzeteljek, leültünk a kanapéra, és ezzel a bemelegítő kérdéssel indítottam:

„Tulajdonképpen hány német gépet lőttél le...?”

Nagyapa kínosan hallgatott, mintha nem tudná, mit is mondjon. Ezt a szerénységének tudtam be, és annak, hogy nem szívesen idézi fel a régi időket. A helyzetet végül nagymama mentette meg, aki előadott pár tipikus történetet, amiket ügyesen a korszak könyveiből és filmjeiből merített. Ezeket szépen lejegyeztem, az iskolában csillagos ötöst kaptam, és mindenki elégedett volt.

2008-ban, húsz évvel a nagyapám halála után egy színes képeslapot találtam a postaládámban. Egy luxus-kirándulóhajó volt látható rajta, amint épp a szépséges Rajna folyón úszik. A nagyanyámnak címezték, aki akkor már szintén nem élt. A hát-

oldalára gyakorlatlan kéz vésett pár mondatot. A feladó (egy szlovák, aki épp a képeslapon látható kirándulóhajón, a *River Symphonyn* dolgozott felszolgálóként) azt írta, hogy az 1940-es évek katonai pilótáinak a történetét kutatja, és érdekelnék az időszak – vagy akár a későbbi évek – olyan fotói, amelyeken a nagyapám szerepel. Nem sokat törődtem a képeslappal, jó időre el is feledkeztem róla. Egyszer aztán rendrakás közben véletlenül a kezem ügyébe került, és hirtelen szeszélyből válaszoltam rá. Úgy két hónappal később (amikor a tengerésznek véget ért a turnusa) a pozsonyi ferences templom előtt beszélünk meg találkozót – onnan egy lepukkant, koszos, sötét alagsori kocsmába mentünk, ahol pocsék, langyos sört ittunk, én pedig megismerhettem a nagyapámat teljes dicsőségében és most először tiszta fényben.

Elsőként elővett egy fénymásolatot nagyapám gyászjelentéséről, amit a nagyanyámtól kaphatott egykor, vagy amihez más úton juthatott. Amikor felismertem a saját gyerekkori írásomat... *szeretett férj, apa, após...* érthető módon a hideg futkosott a hátamon. Aztán a sűrű füstön és a rézség hangzavarán át kicsit szórakozottan hallgathatni kezdtem.

Krištúfek, Peter
„A süket ember háza”
(részlet)
Magyar Lettre Internationale, 94

Petr Hrbáč

Majd

Fabéjas tűz
a fül emlékezetében.
Emlékeimbe merülök,
badd zöldüljek.
Mire magamhoz térek,
itt a nyár.

Valami zene

Néha titokban és könnyelműen azt kívánom,
hogy ne maradjon semmi másom,
csak a napfény az iskolaudvaron,
és a piszoárok bíze,
mely a folyosóra árad,
tömörre kellene válnia az ember pofájában
ha izelésre vágyik –

Süketnéma nász a falról lepergő mésszel,
csönd, csönd, éjjeli zongorában tükröződő
madárláb,
szótár: Figyelmesen hallgatózz az ajtónál,
bevágódik, és többet nem nyitják ki,
de ezt senki sem hiszi el,
főként, ha látja.

(1998)

Mahler

Úgy vélem, hogy a belga
krizantémszem elterjedtsége
egészen Drezda vonaláig
nyúlik, és nem tovább.
(Alfred Lichwark:
A virágok kultuszáról)

Karak.

Karak – szentől gyomorig,
légüres térben.
Bealkonyult és a kertből
a zongora alá száll
az ágyból
kiűzött fing.
Váratlan szorongás.
Valaki örökre
ott ragadt a fa alá kitett
kásban,
még ha az ősz
egy barkály csőrébe
akadt is.

CSEHY ZOLTÁN FORDÍTÁSAI

Nagyapa az 1930-as években elvégezte a katonai akadémiát, vadászpilóta lett, de a karrierje csak a szlovák állam idején indult be. 1941-ben hadnagyként több hónapot töltött a dániai Karup-Grovében az 5. Slowakei Staffel/Jagdgruppe Drontheim tagjaként, ahol német Messerschmittek vezetésére képezték ki – ez megmagyarázza, miért találtam egyfolytában dán pénzérméket a pincékben abból az időből. Visszatérése után a vadászrepülő-század parancsnokaként a keleti frontra vezényelték. Más szóval Oroszországba, mivel Szlovákia büszkén csatlakozott az új Európáért folytatott harchoz a Német Birodalom oldalán. A száraz tények szerint nagyapám 156 támadórepülést hajtott végre, kilenc szovjet gépet lőtt le, amiért megkapta a vadászrepülő ász titulust, amit rajta kívül csak két másik szlovák repülőtiszt érdemelt ki. Nagyapám nyilvántartást vezetett a lelőtt gépekről, és mindegyiket tanúkkal kellett igazolnia, hivatalosan azonban a valós szám alig felét ismerték csak el, vagyis a már említett kilencet. Az egyik légi összecsapás után – konkrétan 1943. február 3-án – egy teljesen szétlőtt Messerschmitt Bf 109F-4-essel tért vissza Krasznodarba, ami csak valami csoda folytán maradt fent a levegőben. A Szovjetunió eleni hadjáratban elért rendkívüli eredményeiért a Vaskereszt első és második osztályával jutalmazták, valamint számos kisebb kitüntetéssel, köztük a román fasiszta állam elbűvölő nevű aranykeresztjével, a *Virtutea aeronautică*val.

A kérdés az – elmondhatta volna a még a tizenegyedik évét sem betöltött unokájának 1984-ben, akinek ráadásul iskolai fogalmazást kellett írnia a témáról, hogy a repülőgépek, amiket lelőtt, nem német, hanem orosz gépek voltak?

Miután hazatért, nagyapám főhadnagyi rangban a 13. vadászrepülő-század parancsnoka lett, amely Vajnory, majd később Piešťany repülőterére vezényelve Nyugat-Szlovákiát volt hivatott megvédeni az amerikaiak légitámadásaitól. Szerencsés véletlen folytán azon a napon, amikor a századát kiirtották, és majdnem az összes pilóta meghalt, ő Pozsonyba ment orvosi vizsgálatra. Ha ő is repült volna aznap, ez a könyv nagy valószínűséggel nem születik meg. A légi összecsapásokban természetesen több amerikai vadászgépet is lelőtt. Az amerikaiak általában katapultáltak, és akiket elfogtak a földön, azok hadifogolytáborba kerültek a Pezinok közeli Grinavában.

Ennyi. Színre lép egy másik férfi – apám nagyapja, az én dédapám, Pezinok tisztos polgára, František Tuma, egy kőbánya és egy tekintélyes gépparkkal bíró fuvarozási cég tulajdonosa.

A felkelés kitérője után a németek úgy döntöttek, kiűrik a grinavai hadifogolytábor, ami valójában azt jelentette, hogy az amerikai pilóták teherré váltak. Más szóval *Sonderbehandlung*, azaz különleges bánásmód várt rájuk, ami rendszerint likvidálást jelentett. Az éjszaka leple alatt Tuma dédapám feltesz huszonkilenc szlovák katonai egyenruhába öltöztetett amerikai pilótát egy teherautóra (nevezhetjük akár kis busznak is) – mindnél fegyver van, a tetőn készenlében géppuska –, és a lázadók által ellenőrzött területre viszi őket (idézzük: *Tiszta éjszaka volt, nem kapsoltuk fel a lámpákat...*). Eléri a Három Tölgy

repülőteret (erről egy fénykép is fennmaradt 1944. október 7-ről), ahonnan egy szövetséges repülőgép Olaszországba, a barri támaszpontra viszi őket.

Az 1990-es évek elején apám hivatalos levelet kapott az amerikai nagykövetségtől, ami ezekkel a mondatokkal zárult:

Engedje meg, hogy őszinte csodálatomat fejezzem ki megboldogult nagyapja bátor cselekedetért. A legmélyebb bálával fogunk emlékezni rá. Tisztelettel:

Theodore E. Russell,
az Amerikai Egyesült Államok nagykövete.

Abban az időben, 1944 októberében a Három Tölgyfa parancsnoka épp az anyai nagyapám, Kriško kapitány volt, aki időközben – konkrétan 1944. augusztus 30-án – már átváltozott a felkelőkhez. A légi felderítésért, az ellenséges (azaz most már német) állások elleni légitámadásokért felelt, és egy ideig a donovalyi ideiglenes repülőter is a felügyelete alá tartozott, ahol egy repülőgép arra várt, hogy Moszkvába vigye Viest és Golian tábornokokat. Mint ismeretes, ők azonban inkább a hegyeket választották, és amikor visszavonultak a bajtársaikkal, felgyújtották a gépet.

De térjünk vissza az amerikai pilótákhoz – nagy valószínűséggel olyanok is voltak köztük, akiket személyesen a nagyapám lőtt le. Vagy ha nem ő, akkor legalábbis a 13. légi századának tagjai, amelynek 1944 nyara folyamán volt a parancsnoka. (És mint ismeretes, ezek a szlovák vadászpilóták nem akadályozták meg a pozsonyi Apollo olajfinomító bombázását, mert titkos parancsuk szerint az akkor már tervezett felkelés számára kímtették a gépeiket.)

A hallgatóságom általában ezen a ponton szokta elveszíteni a fonalat. A történet látszólag úgy foszlik, mint egy régi pulóver. Az okok világosak – a rövid idő alatt bekövetkezett összes fordulat és kacskaringó ellenére ez továbbra is két ember története: az anyai nagyapámé és az apai dédapámé. És ennyi.

Fogalmam sincs, találkoztak-e egymással valaha.

De ha találkoztak is, biztosan eszükbe sem jutott, hogy valami összekapcsolja őket.

Én.

Biztosan azt sem hitték volna, hogy egy napon majd ebben a könyvben találkozhatnak, vagy bármilyen más könyvben. Hogy valaki így összerakja a történeteiket.

És bár nem sejthették, az ő találkozásukból született A süket ember háza.

Ez a könyv nem az én családom történetének krónikája, és soha nem is annak szántam. Elvégre minden ilyen jellegű próbálkozás mindig fikcióvá alakul, akár csak minden nyilvánosságra hozott személyes napló, hiszen mindenki úgy érzi, hogy tisztázni kell magát, és meg kell találnia a viselkedése tényleges mozgatórugóit.

A süket ember háza azt meséli el, hogyan avatkozott be a szlovák emberek életébe az elképesztő huszadik század.

Elképesztő – a szó minden értelmében.

KOLOSZÁR PÉTER FORDÍTÁSA